

Ν. Μ. Σκουτερόπουλος

Η ΠΑΡΕΚΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΝ ΕΥΘΥΔΗΜΟ 290 C.

Στόν πλατωνικό *Ευθύδημο*, στή δεύτερη προτρεπτική συνομιλία του Σωκράτη με τόν Κλεινία (288d-290d), ὁ νεαρός συνομιλητής τοῦ φιλοσόφου ἀναφέρεται ξαφνικά σέ κάποιους μαθηματικούς *παντάπασιν ἀνοήτους* (290c 6), ἀπρόθυμους νά ἀποδεχτοῦν τήν ὑπαγωγή τῶν ἐρευνητικῶν πορισμάτων τους στή διαλεκτική. Ἀντικείμενο τῆς συζήτησης τοῦ Σωκράτη με τόν Κλεινία εἶναι ἡ ἀναζήτηση μιᾶς γνώσης ἱκανῆς νά ἐξασφαλίσαι στόν ἄνθρωπο τήν εὐτυχία, ἥν ἂν *κτησάμενός τις εὐδαίμων εἴη* (289d 9). Ὁ Κλεινίας ἀποκλείει διαδοχικά ὀρισμένες τέχνες πού κατά τή γνώμη του δέν ὁδηγοῦν στήν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ ὑπέρτατου στόχου· μία ἀπό αὐτές εἶναι ἡ *στρατηγική* (290b 1), πού ἀπορρίπτεται μέ τήν παράδοση παρατήρηση ὅτι οὐσιαστικά ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος θηρευτικῆς τέχνης, *θηρευτική τις ἦδε γέ ἐστιν τέχνη ἀνθρώπων* (290b 5), γιά νά ἀκολουθήσει ἡ σφήνα ὅτι καί ἀνάλογο συμβαίνει μέ τά μαθηματικά, ἀφοῦ οἱ γεωμέτρεις, οἱ ἀστρονόμοι, οἱ μαθηματικοί εἶναι καί αὐτοί «θηρευτικοί»: «οὐ γάρ ποιοῦσι τά διαγράμματα ἕκαστοι τούτων, ἀλλά τά ὄντα ἀνευρίσκουσι — ἅτε οὖν χρῆσθαι αὐτοί αὐτοῖς οὐκ ἐπιστάμενοι, ἀλλά θηρεῦσαι μόνον, παραδίδοασι δέπου τοῖς διαλεκτικοῖς καταχρῆσθαι αὐτῶν τοῖς εὐρήμασιν, ὅσοι γε αὐτῶν μή παντάπασιν ἀνόητοί εἰσιν» (290c 1-6). Στίς ἐπόμενες γραμμές διατυπώνεται ἡ ὑπόθεση ὅτι αὐτή ἡ ἀπροσδόκητη παρεμβολή ἐξυπηρετεῖ ὀργανικά τόν κύριο στόχο τοῦ διαλόγου πού εἶναι ἡ κατάδειξη τῆς ὑπεροχῆς τῆς σωκρατικῆς - πλατωνικῆς παιδείας ἀπέναντι στή σοφιστική - ἐριστική.

Τά ἐρωτήματα πού πρέπει νά ἀπαντηθοῦν σχετικά μέ αὐτή τήν παρεμβολή στήν ὁποία, σημειωτέον, διατυπώνεται γιά πρώτη φορά τό πλατωνικό ἀξίωμα τῆς ὑπαγωγῆς τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης στή διαλεκτική — ἀξίωμα πού ἐμελλε νά ἀναλυθεῖ διεξοδικά στήν *Πολιτεία* 510c — εἶναι τί ἐπιδίδκει ὁ Πλάτων μέ αὐτήν καί ἐναντίον τίνος στρέφεται.

Στά ἐρωτήματα αὐτά δέν ἔχει ὡς τώρα δοθεῖ ἱκανοποιητική ἀπάντηση. Ἔτσι λ.χ. ὁ H. v. Arnim, *Platos Jugenddialoge und die Entstehungszeit des Phaidros* (Λιψία - Βερολίνο 1914), σ. 131 ἔχει ὑποστηρίξει μέ βεβαιότητα («es scheint mir sicher») ὅτι ἡ ἔντονη πολεμική τοῦ Πλάτωνα στρέφεται ἐδῶ ἐναντίον κάποιου πυθαγορείου, ὁ ὁποῖος χρησιμοποίησε μαθηματική μέθοδο σέ προβλήματα τῆς ἠθικῆς καί τῆς πολιτικῆς χωρίς νά τή διαπλέξει μέ τή σωκρατική διαλεκτική τῶν ἐννοιῶν. Ὁ P. Friedländer, *Platon*, τ. 2, (Βερολίνο 1964), σ. 320, ὑπόσημ. 17, χωρίς νά ἀποκλείει ἐντελῶς τήν ἐκδοχή τοῦ v. Arnim («ohne diese

Deutung ganz ausschliessen zu wollen»), σημειώνει ότι προέχει να κατανοηθεί ή όλη θεματική συνάφεια και περιορίζεται στην παρατήρηση ότι στο σημείο αυτό του *Εὐθυδήμου* διαγράφεται τό σύστημα τῶν ἐπιστημῶν τῆς *Πολιτείας*. Ὁ Wilamowitz, Platon, τ. Ι, [Βερολίνο 1959 (1918)], σ. 237, ἀρκεῖται στην παρατήρηση ότι ἐδῶ ὁ Πλάτων «ἐπιτιμᾷ μέ τρόπον ἀπότομο τούς εἰδικούς, πού ὅμως τίς ἐπιστήμες τους δέν μπορεῖ νά μή τίς περιλάβει καί στή δική του σχολή». Ἀπό τούς νεότερους ἐρευνητές τοῦ *Εὐθυδήμου* ὁ H. Keulen, Untersuchungen zu Platons Euthydem (Wiesbaden 1971), οὐσιαστικά δέν καταπιάνεται μέ τή μαθηματική σφήνα, ἐνῶ ὁ R. S. W. Hawtrey, στό διεξοδικό του Commentary on Plato's "Euthydemus," (Φιλαδέλφια 1981) σ. 129 σημειώνει: «Δυσκολότερα εἶναι τὰ ἐρωτήματα τί θά μπορούσε νά ἐννοήσει ἀπό τό χωρίο ὁ μέσος ἀναγνώστης πού δέν θά ἐγνώριζε τήν ἀγραφὴ ἀκόμη *Πολιτεία*, κι ἀκόμη γιατί ὁ Πλάτων παρεμβάλλει ἐδῶ αὐτή τήν παρατήρηση». Ὁ Hawtrey, πού ἔχει τή γνώμη ότι τὰ κίνητρα τοῦ Πλάτωνα θά ἦταν «κάτι λιγότερο ἀπό πολύ σοβαρά», παραπέμπει στό 4ο κεφάλαιο τῆς εἰσαγωγῆς του, ὅπου μιλάει γενικά γιά τόν σκοπό τῆς συγγραφῆς τοῦ *Εὐθυδήμου* καί διατυπώνει ὑποθέσεις γιά τούς συγκεκριμένους ἐριστικούς, ἐναντίον τῶν ὁποίων θά στρεφόταν ἡ πολυεμική τοῦ Πλάτωνος στόν διάλογο αὐτό.

Ὅτι τὰ μαθηματικά ἀποτελοῦσαν μέρος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τῶν Σοφιστῶν εἶναι γνωστό. Ἦδη ὁ Ἱππίας ὁ Ἡλεῖος — στόν ὁποῖο ἀποδιδόταν καί μία μαθηματική ἀνακάλυψη, ἡ *τετραγωνίζουσα* καμπύλη (DK 86B21) — εἶχε εἰσαγάγει στό πρόγραμμά του, ἀνεξάρτητα, ἀσφαλῶς, ἀπό τήν πυθαγόρεια παράδοση, ἕνα συνδυασμό μαθημάτων ὁ ὁποῖος περιελάμβανε καί τὰ μαθηματικά, καί πού παρόλες τίς διακυμάνσεις πού δοκίμασε, ἐμελλε νά σημαδέψει τήν εὐρωπαϊκὴ παιδεία ὥς τίς ἡμέρες μας: «ἢ δῆλον δὴ ὅτι ἐκεῖνα ἃ σύ κάλλιστα ἐπίστασαι, τὰ περὶ τὰ ἄστρα τε καί τὰ οὐράνια πάθη; — Οὐδ' ὅπωςτιοῦν· ταῦτά γε οὐδ' ἀνέχονται. — Ἀλλὰ περὶ γεωμετρίας τι χαίρουσιν ἀκούοντες; — Οὐδαμῶς, ἐπεὶ οὐδ' ἀριθμῶν ἐκείνων γε ὡς ἔπος εἰπεῖν πολλοὶ ἐπίστανται. — Πολλοὺ ἄρα δέουσιν περὶ γε λογισμῶν ἀνέχεσθαι σου ἐπιδεικνυμένου» (Ἱππίας μείζων 285 b 8 - c 6).

Παρόλο πού δέν γνωρίζουμε τί ἀκριβῶς προσδοκοῦσαν οἱ Σοφιστές ἀπό τή διδασκαλία τῶν μαθηματικῶν καί μέ ποῖο πνεῦμα τὰ δίδασκαν, ἀφοῦ δέν διατύπωσαν καί θεωρητικά τίς ἀπόψεις τους ἐν προκειμένῳ, μπορούμε βάσιμα νά ὑποστηρίξουμε ὅτι οἱ μαθηματικές μαθήσεις ἀποτελοῦσαν — μαζὶ μέ τή διδασκαλία τῆς *πολιτικῆς ἀρετῆς* καί τῆς *ρητορικῆς τέχνης* — ἕναν ἀπό τούς κύριους ἄξονες τῆς σοφιστικῆς παιδείας*. Ὁ ὕστερος Ἰσοκράτης γράφει στόν *Παναθηναϊκό*: «Τῆς μέν

* Βλ. π.χ. W. Nestle: Vom Mythos zum Logos (Στουτγάρδη 1942) σ. 257.

οὖν παιδείας τῆς ὑπὸ τῶν προγόνων καταλειφθείσης τοσούτου δέω καταφρονεῖν, ὥστε καὶ τήν ἐφ' ἡμῶν κατασταθεῖσαν ἐπαινῶ, λέγω δὲ τήν τε γεωμετρίαν καὶ τήν ἀστρολογίαν καὶ τοὺς διαλόγους, τοὺς ἐριστικούς καλουμένους». (Παναθηναϊκός 238 b 26). Επίσης στὸν *Περὶ ἀντιδόσεως*: «Ἦγοῦμαι γάρ καὶ τοὺς ἐν τοῖς ἐριστικοῖς λόγοις δυναστεύοντας καὶ τοὺς περὶ τήν ἀστρολογίαν καὶ τήν γεωμετρίαν καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν μαθημάτων διατρίβοντας οὐ θλάπτειν ἀλλ' ὠφελεῖν τοὺς συνόντας, ἐλάττω μὲν ὧν ὑπισχνοῦνται, πλείω δ' ὧν τοῖς ἄλλοις δοκοῦσιν». (*Περὶ ἀντιδόσεως* 116).

Ἀπὸ τὰ παραπάνω χωρία συνάγεται ὅτι τὴν ἐποχὴ πού γραφόταν ὁ *Εὐθύδημος* — στὴ δεκαετία 390-380 π.Χ. — ἡ ἀστρολογία, ἡ γεωμετρία μὲ τίς συναφεῖς μαθήσεις καὶ ἡ ἐριστικὴ συνανήκαν στὴ λεγόμενη *νέα παιδεία*, γιὰ τήν ὁποία μιλάει ἐδῶ ὁ Ἰσοκράτης, καὶ ὅτι κατὰ κάποιον τρόπο ἐξαντλοῦσαν τὸ περιεχόμενό της.

Ἀπέναντι σ' αὐτὴ τὴν παιδεία ὁ Πλάτων ὀρθώνει τὸ δικό του παιδαγωγικὸ σύστημα. Μὲ τὸν *Εὐθύδημο* ἐπιχειρεῖ νά προβάλλει — ἴσως λίγο μετὰ τὴν ἴδρυση τῆς Ἀκαδημίας** — τὴν παιδαγωγικὴ προσπάθειά του καὶ νά δείξει τὴν ὑπεροχὴ της σέ σχέση μὲ τὴν ἀντίπαλη σοφιστικὴ - ἐριστικὴ παιδεία.

Ἡ κατάδειξη ἐπιδιώκεται μὲ τὴν ἀντιπαράθεση καὶ τίς συνεχεῖς συγκρίσεις. Ἔτσι λ.χ. στὴ σύγχυση πού προκαλοῦν στὸν νέο οἱ δύο σοφιστές (καὶ ἐγὼ γνούς βαπτιζόμενον τὸ μειράκιον, 277d 2-3) ὁ Πλάτων ἀντιπαραθέτει τὴ διάθεση γιὰ γνώση πού γεννᾷ ἡ σωκρατικὴ παραίνεση: [Μιλάει ὁ Σωκράτης] ἄλλο τι ἢ φαίης ἂν ἀναγκαῖον εἶναι φιλοσοφεῖν καὶ αὐτός ἐν νῷ ἔχεις αὐτό ποιεῖν; — Πάνυ μὲν οὖν, ἔφη (sc. Κλεινίας), ὦ Σώκρατες, ὡς οἶόν τε μάλιστα, 282 d 1-3). Τὰ σχετικὰ παραδείγματα θὰ ἦταν εὐκόλο νά πολλαπλασιαστοῦν, ἀφοῦ ἡ ἀντιπαράθεση τῶν δύο συστημάτων ἔχει ἀποτυπωθεῖ ἤδη στὴ δομὴ τοῦ διαλόγου ὅπου ἀπὸ τίς πέντε διαδοχικὲς σκηνές πού συγκροτοῦν τὸν κορμό του ἡ πρώτη, ἡ τρίτη καὶ ἡ πέμπτη ἀποτελοῦν τὴ σοφιστικὴ ἐπίδειξη, ἐνῶ ἡ δευτέρη καὶ ἡ τέταρτη τὴ σωκρατικὴ προτροπὴ εἰς φιλοσοφίαν.

Εὐλόγο λοιπὸν εἶναι νά υποθέσουμε ὅτι καὶ ἡ παρεμβολὴ γιὰ τὰ μαθηματικὰ εὐθυγραμμίζεται μὲ τὸν γενικότερο σκοπὸ τοῦ διαλόγου καί, κατ' ἀκολουθίαν, ὅτι στόχος τῆς πολεμικῆς τοῦ Πλάτωνα εἶναι καί σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο (290 b-c) μία πλευρά — ἡ σχετιζόμενη μὲ τὰ μαθηματικά — τοῦ αὐτοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος πού τὴν μηδαιμνὴ παιδαγωγικὴ ἀξία ἄλλων πλευρῶν του προσπαθεῖ νά δείξει ὁ Πλάτων σέ ὅλο τὸν *Εὐθύδημο*. Ἡ ὑπόθεση ὅτι ἐδῶ ὁ Πλάτων ἔχει κατὰ νοῦ κάποιον πυθαγόρειο (v. Arnim, ὁ.π.) ἢ κάποιους *puros mathematicos*

** Βλ. Wilamowitz, *Plato II*, s. 154.

(Wilamowitz, ὁ.π.) θά ἔπρεπε νά στηρίζεται καί σέ ἐπαρκεῖς ἐξηγήσεις πῶς συμβαίνει ὁ Πλάτων νά ἀλλάζει πρὸς στιγμήν, σ' αὐτό τό σημεῖο τοῦ διαλόγου, τό στόχο τῆς πολεμικῆς του. Ἡ ξαφνικὴ διακοπὴ τῆς ἀφήγησης τοῦ Σωκράτη (290e 1 κ.ἐ.) - κάτι σπάνιο στοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους — δέν σηματοδοτεῖ μιά τέτοια ἀλλαγὴ ἀλλὰ εἶναι τέχνασμα μέ τό ὁποῖο ὑπογραμμίζεται ἡ ἀποτελεσματικότητα τῆς σωκρατικῆς παραίνεσης καί, κυρίως, ἡ σοβαρότητα τοῦ ζητήματος: Τό ἐρευνητικό πεδίο τῶν μαθηματικῶν εἶναι ὀριοθετημένο σέ σχέση μέ τή φιλοσοφία μέ μιά διαχωριστικὴ γραμμὴ ἀξεπέραστη γιὰ τοὺς μαθηματικούς· ὅσοι ἀπὸ αὐτοὺς δέν εἶναι *παντάπασιν ἀνόητοι* (290c 6) θά παραδεχτοῦν ὅτι ἀδυνατοῦν νά ἀντιμετωπίσουν μέ τόν ὀπλισμό τῆς δικῆς τους ἐπιστήμης ζητήματα πού ὑπάγονται στήν ἀρμοδιότητα τῆς φιλοσοφίας, ἐν προκειμένῳ τῆς διαλεκτικῆς. Μέ αὐτό δέν προβάλλεται μόνο ἡ ἀνωτερότητα τῆς κατ' ἐξοχὴν πλατωνικῆς ἐπιστήμης — ἀνωτερότητα πού τονίζεται πιο ἐμφαντικά μέ τήν εἰρωνικὴ ἐξομοίωση μαθηματικῶν καί θηρευτικῆς — ἀλλὰ, κυρίως, ἐπιχειρεῖται νά δείχτεῖ πόσο πιο στερεὰ θεμελιωμένα, σέ σύγκριση μέ τὰ μαθηματικά τῆς ἐριστικῆς *νέας παιδείας*, εἶναι τὰ μαθηματικά στό πλατωνικό - σωκρατικό σύστημα καί πόσο εὐρύτερους ὀρίζοντες ἔχει ἐδῶ ἡ ἐνασχόληση μέ αὐτά.

Ὁ ἄκρως ὑπαινικτικός χαρακτήρας τοῦ κειμένου δέν θέτει ἰδιαίτερα προβλήματα καί δέν πρέπει νά μᾶς ξενίζει. Τό ἐρώτημα πού διατυπώνει ὁ Hawtrey, ὁ.π. σχετικὰ μέ τό τί θά μπορούσε νά ἐννοήσῃ ἀπὸ τῆ μαθηματικῆς σφῆν· ὁ μέσος ἀναγνώστης, πού δέν θά εἶχε ὑπόψη του τήν ἄγραφη ἀκόμη *Πολιτεία*, εἶναι εὐλογο, ἀλλὰ δέν ἀφορᾷ μόνο τήν παρέκβαση γιὰ τοὺς μαθηματικούς. Ἔχει ἐπισημανθεῖ σέ πολλά σημεῖα τοῦ *Εὐθύδημου* — χωρίς ὅμως καί νά ἔχει ἐπαρκῶς ἐξηγηθεῖ — ἡ περιέργη συνάφεια φράσεων τῶν δύο σοφιστῶν, τοῦ Εὐθύδημου καί τοῦ Διονυσόδωρου, μέ βασικὲς διδασκαλίες τοῦ Πλάτωνα, πού ὅμως ἐδῶ λειτουργοῦν σέ ἄλλη κλίμακα. Ἔτσι λ.χ. τό ἐρώτημα πού ἀπευθύνουν οἱ δύο στὸν νεαρό Κλεινία, *πότεροί εἰσι τῶν ἀνθρώπων οἱ μανθάνοντες, οἱ σοφοί ἢ οἱ ἀμαθεῖς;* (275 d) θυμίζει ἐντονα στὸν μυημένο ἀναγνώστη τὸν *ἐριστικὸν λόγον* μέ τὸν ὁποῖο τίθεται στὸν Μένωνα τό παράδοξο τῆς γνωστικῆς προσοικειώσεως (*οὔτε γάρ ἂν ὁ γε οἶδεν ζητοῖ — οἶδεν γάρ, καὶ οὐδὲν δεῖ τῷ γε τοιοῦτῳ ζητήσεως — οὔτε ὁ μὴ οἶδε — οὐδέ γάρ οἶδεν ὅτι ζητήσῃ, Μένων* 80e 3-5), παράδοξο στό ὁποῖο ὁ Πλάτων ἀπαντᾷ μέ τή θεωρίαν τῆς ἀνάμνησης καί πού ἐδῶ, μέ μιά «μυστικὴ εἰρωνεία» (Friedländer, ὁ.π. τ. 2, σ. 171), ὁ Πλάτων τό θάζει στὰ χεῖλη τοῦ Εὐθύδημου. Ἀνάλογη συνάφεια μέ ὅσα λέγονται γιὰ τό δοῦλο τοῦ Μένωνα στὸν ὁμώνυμο διάλογο (*εἰ μὲν ἀεὶ εἶχεν, ἀεὶ καὶ ἦν ἐπιστήμων· εἰ δὲ ἔλαβεν ποτε, οὐκ ἂν ἐν γε τῷ νῦν βίῳ εἰληφώς εἶη, Μένων* 85d 12-13) παρουσιάζει καί τό σόφισμα μέ τό

ὁποῖο ὁ Εὐθύδημος «ἀποδεικνύει» ὅτι ὁ Σωκράτης γνῶριζε τὰ πάντα ἀκόμη καί πρίν οὐρανόν καί γῆν γενέσθαι (296 d 2). Σέ διπλό ἔδαφος κινεῖται ὁ διάλογος καί στό 300e 3 κ.έ. ὅπου ὁ Διονυσόδωρος — μέ τή διατύπωσή του: Ἄρα ἕτερα ὄντα τοῦ καλοῦ ἢ ταῦτά τῳ καλῷ — θά μᾶς δώσει τήν ἐντύπωση ὅτι διαχωρίζει τό καλόν στήν καθαυτότητά του ἀπό τὰ καλά, τίς ἐπιμέρους πραγματώσεις του, ἀκριβῶς ὅπως ὁ Πλάτων στή θεωρία τῶν ἰδεῶν! Ὅπως στίς παραπάνω περιπτώσεις, ἔτσι καί στήν παρεμβολή γιά τὰ μαθηματικά, ὁ Πλάτων δέν ἀπευθύνεται μόνο στόν «μέσο ἀναγνώστη» ἀλλά καί σέ κάποιους μυημένους, ἴσως ἐντός τῶν τειχῶν τῆς Ἀκαδημίας, πού ἀσφαλῶς θά ἦταν σέ θέση νά ἀποκρυπτογραφήσουν τόν κώδικα καί νά χαροῦν τοὺς ὑπαινιγμούς του. Δέν βλέπουμε λοιπόν τί θά μπορούσε νά ἀντιταχθεῖ στήν ὑπόθεση ὅτι καί ἡ μαθηματική παρέκβαση στό 290 b-c βαστάζεται ἀπό τόν γενικό στόχο τοῦ διαλόγου, ὅπως τόν περιγράψαμε παραπάνω. Σημειώνουμε, τέλος, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης θά ἀναφερθεῖ ἀργότερα διεξοδικά σέ ἐριστικές λύσεις γεωμετρικῶν προβλημάτων (π.χ. Σοφιστ. ἐλέγχ. 171b 3 κ. έ.) καί ρητά θά διαπλώσει τήν ἔννοια τοῦ ἐριστικοῦ λόγου ὡς τήν περιοχὴ τῶν μαθημάτων. Πρβ. καί Ἀναλυτ. ὕστ. Α 75 b 37 - 76 a 3.

SUMMARY

N. M. Skouteropoulos, *The Digression in Plato's «Euthydemus» 290 c*

In this paper the hypothesis is put forward that the digression in Plato's «Euthydemus» 290c about certain «thoroughly stupid» mathematicians, who are unwilling to admit the subjection of the results of their research to dialectic, is aligned with the main purpose of the dialogue, which is the demonstration of the superiority of Socratic - Platonic education vis -à - vis eristic -sophistic education.